

BUILDING BRIDGES

BUDOWANIE MOSTÓW POROZUMIENIA INTERKULTUROWEGO
POMIĘDZY POLSKĄ I WSCHODNIĄ AFRYKĄ

W latach II wojny światowej ok. 20 tysięcy polskich uchodźców (w tym kobiety i dzieci) po ewakuacji z ZSRR znalazło schronienie w krajach Afryki Wschodniej: Ugandzie, Kenii i Tanganice (dzisiejsza Tanzania). Miejscowe społeczności wykazały się gościnnością i życzliwością wobec Polaków. Dziś historia ta jest w Polsce prawie nieznana, pamięć o polskich uchodźcach pozostaje jednak żywa w Afryce. Nasz projekt stawia sobie za cel przypomnienie o ważnej karcie polskiej historii, zarazem przyczyniając się do kształtowania postaw otwartości i empatii międzykulturowej.

BUDOWANIE MOSTÓW - 1

Projekt realizowany jest przez Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” przy współpracy z Rotary Peace Center na Uniwersytecie Makerere w Kampali (Uganda).

Makerere
Rotary Peace
Center

MAKERERE UNIVERSITY
Kampala, Uganda

"NEVER AGAIN"
ASSOCIATION
neveragainassociation.org

<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 1</u>	<u>BUDOWANIE MOSTÓW POROZUMIENIA INTERKULTUROWEGO POMIĘDZY POLSKĄ I WSCHODNIĄ AFRYKĄ</u> <u>WYSTAWA</u> <u>WARSZTATY</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 2</u>	<u>GDZIE JEST UGANDA?</u> <u>GDZIE JEST POLSKA?</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 3</u>	<u>IMPERIALIZM, KOLONIALIZM I WALKA O NIEPODLEGŁOŚĆ</u> <u>WŁADZA BRYTYJSKA I POWSTANIA ANTYKOLONIALNE W UGANDZIE</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 4. ZWIĄZKI</u> <u>HISTORYCZNE, PRAWDZIWE I WYOBRAŻONE</u>	<u>EMIN PASZA: OD OPOŁA DO KAMPALI</u> <u>WYOBRAŻONE PODRÓŻE TOMKA WILMOWSKIEGO</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 5.</u> <u>II WOJNA ŚWIATOWA</u>	<u>WRZESIEŃ 1939, OKUPACJA HITLEROWSKA I PODZIAŁ ZIEM POLSKICH</u> <u>UGANDA W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 6</u>	<u>POLSCY UCHODźCY</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 7</u>	<u>PRZYJAZD DO UGANDY</u> <u>MASINDI</u> <u>KOJA</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 8</u>	<u>ŻYCIE UCHODźCÓW</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 9</u>	<u>ŻYCIE CODZIENNE W OBOZACH POLSKICH UCHODźCÓW</u> <u>CYTAT Z KSIĄŻKI "KAROLINA PAMIĘTA" - WSPOMNIENIA KAROLINY UCHMAN SADEK</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 10</u>	<u>SĄSIEDZI</u> <u>CYTAT Z KSIĄŻKI „KAROLINA PAMIĘTA”</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 11</u>	<u>PO WOJNIE</u> <u>CYTAT Z DZIENNIKA MARII - DELEGATKI MINISTERSTWA PRACY I OPIEKI</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 12</u>	<u>UCHODźCY DZIŚ</u> <u>KONWENCJA ONZ O UCHODźCACH</u> <u>UCHODźCY W UGANDZIE</u> <u>UCHODźCY W POLSCE</u> <u>CYTAT Z PRZEMÓWIENIA PAPIEŻA JANA PAWŁA II W KAMPALI, UGANDA, 8 LUTEGO 1993 R.:</u>
<u>BUDOWANIE MOSTÓW - 13</u>	<u>PARTNERZY</u> <u>PODZIĘKOWANIA</u>

WYSTAWA

Mobilna wystawa (dostępna także w wersji online) prezentuje historię polskich uchodźców w Afryce Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem Ugandy. Wykorzystana została unikalna dokumentacja fotograficzna wykonana w dawnym miejscu pobytu polskich uchodźców w miejscowości Nyabyeya w okolicy Masindi, stolicy historycznego królestwa Bunyoro, gdzie do dziś znajduje się polski cmentarz oraz kościół zbudowany przez uchodźców.

Wystawa prezentuje też dodatkowe informacje o historycznych związkach między Polską i Ugandą sięgających XIX wieku. Wystawa dostępna jest w języku polskim, angielskim i runyoro (język grupy etnicznej Banyoro zamieszkującej region Masindi).

Europa i Afryka, Polska i Uganda,
odległe na mapie,
połączone więziami historii

WARSZTATY

Zajęcia warsztatowe oparte są na materiale toolkitu, przygotowanego w ramach projektu. W trakcie zajęć prezentowana jest historia i relacje polskich uchodźców na temat pobytu w Afryce, a także współczesne doświadczenia Afrykanów w Polsce na podstawie informacji zebranych przez współpracowników Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”. W trakcie interaktywnej sesji uczestnicy zostają zachęcani do refleksji nt. kwestii uchodźstwa, migracji, pokojowej mediacji, komunikacji międzykulturowej, a także przeciwdziałania rasizmowi i ksenofobii. Uczestnicy otrzymują materiały informacyjne, inspirujące do samodzielnego pogłębienia wiedzy na ww. tematy.

Atrakcyjne warsztaty w języku polskim lub angielskim przeznaczone są dla uczestników w różnym wieku, niezależnie od poziomu wykształcenia.

Uganda jest krajem położonym w środkowo-wschodniej Afryce nad brzegami Jeziora Wiktorii od strony południowej. Zajmuje powierzchnię 241,038 kilometrów kwadratowych i ma 47 milionów mieszkańców.

Narodowym symbolem Ugandy jest żuraw królewski, którego podobizna znajduje się zarówno na fladze, jak i na godle państwowym. Uganda zamieszкана jest przez kilkadziesiąt grup etnicznych. W kraju tym mówi się co najmniej 32 językami, a język angielski i suahili są językami urzędowymi. Większość mieszkańców Ugandy posługuje się kilkoma językami.

Uganda jest członkiem ONZ, Unii Afrykańskiej, Wspólnoty Narodów (dawniej: Brytyjskiej Wspólnoty Narodów) i Wspólnoty Wschodnioafrykańskiej. Jest też państwem członkowskim Wspólnego Rynku Wschodniej i Południowej Afryki (COMESA).

GDZIE JEST POLSKA?

Polska jest krajem położonym w środkowowschodniej Europie, przylegającym od północy do Morza Bałtyckiego. Zajmuje powierzchnię 312,696 kilometrów kwadratowych i ma około 38 milionów mieszkańców. Godłem Polski jest biały orzeł na czerwonej tarczy. We współczesnej Polsce zdecydowana większość mieszkańców identyfikuje się jako etniczni Polacy, język polski jest językiem oficjalnym i powszechnie używanym.

Polska jest państwem członkowskim ONZ, Rady Europy, Unii Europejskiej i Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE).

Polska była niepodległym państwem od czasów Chrztu Polski w X wieku. W XV wieku przystąpiła do unii z Litwą, stając się jedną z największych potęg w Europie jako państwo wielokulturowe.

W końcu XVIII wieku ziemie polskie zostały podzielone przez sąsiednie mocarstwa: Rosję, Prusy (późniejsze Niemcy) i Austrię (późniejsze Austro-Węgry). Polska odzyskała niepodległość dopiero po I wojnie światowej, w 1918 roku. W XIX wieku Polacy podejmowali powstania w celu odzyskania wolności. Powstania te były tłumione przemocą służącą systemowi imperialnej dominacji.

W rezultacie wielu Polaków stało się uchodźcami w innych krajach, głównie we Francji, w tym wybitne postaci takie jak poeta Adam Mickiewicz i kompozytor Fryderyk Chopin. Kilku polskich rewolucjonistów i wychodźców odegrało znaczną rolę w historii regionu Oceanu Indyjskiego i wschodniego wybrzeża Afryki: Maurycy Beniowski na Madagaskarze i Adam Mierosławski na Mauritiusie.

ROZBIORY POLSKI, POWSTANIA I EMIGRACJA

Map of Poland: the Partitions

WŁADZA BRYTYJSKA I POWSTANIA ANTYKOLONIALNE W UGANDZIE

Na terytorium współczesnej Ugandy na wiele stuleci przed przybyciem europejskich odkrywców i misjonarzy w końcu XIX wieku istniały królestwa takie jak Buganda, Bunyoro i Toro. W roku 1894 Uganda stała się protektorem brytyjskim, po czym wprowadzono administrację kolonialną.

Uganda uzyskała niepodległość na fali dekolonizacji Afryki w roku 1962. W okresie dominacji brytyjskiej Uganda doświadczyła licznych powstań antykolonialnych w wyniku protestów przeciw władzy Brytyjczyków i jej wpływu na miejscowe społeczności. Wśród owych powstań były zarówno ludowe bunty, jak i zorganizowane działania militarne, na przykład w królestwie Bunyoro.

Bunyoro-Kitara, silne królestwo, stawiało zacięty opór brytyjskiej ekspansji. Król Kabarega prowadził walkę zbrojną od 1893 do 1895 roku, rzucając wyzwanie władzom brytyjskim i ich afrykańskim sojusznikom. Ludowe bunty i powstania przeciw władzy kolonialnej miały też miejsce w różnych częściach protektoratu, m. in. Kigezi, Teso, Lango i Aczoli.

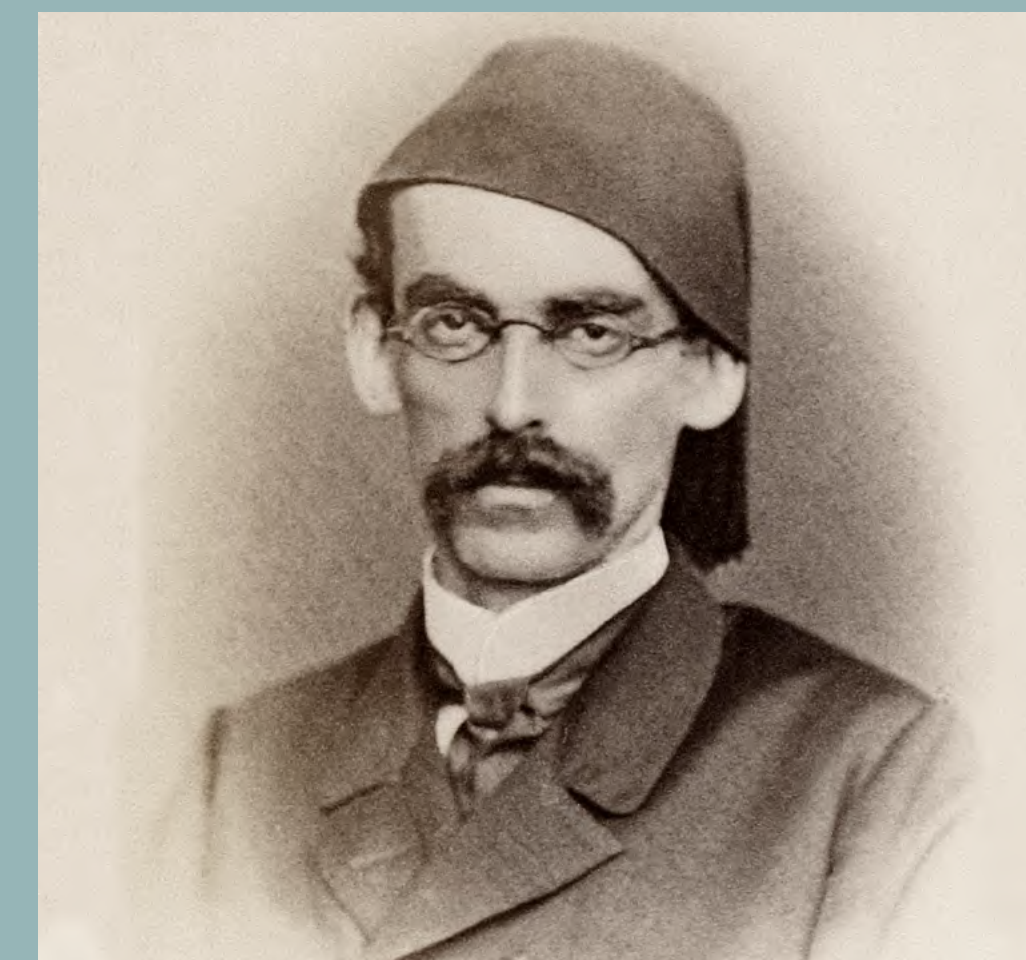

Map of Uganda under British rule

Mehmed Emin Pasza (1840-1892) odegrał ważną rolę w historii Afryki Wschodniej, w tym także ziem dzisiejszej Ugandy. Mało kto jednak wie, że urodził się on i dorastał w Opolu na terytorium dzisiejszej Polski (wówczas region ten wchodził w skład Prus). Pochodził z niemieckojęzycznej rodziny żydowskiej i pierwotnie nazywał się Isaak Eduard Schnitzer. Został jednak wychowany jako chrześcijanin (luteranin) i posługiwał się nazwiskiem Eduard Carl Oscar Theodor Schnitzer.

W latach 1860. Wyjechał do Imperium Otomańskiego i w roku 1875 przybył do Chartumu w Sudanie, gdzie przyjął nazwisko Mehmed Emin. Po wstąpieniu na służbę administracji brytyjskiej, w 1876 roku został wysłany z misją dyplomatyczną na południe, do Bunyoro i do kabaki (króla) Bugandy Muteesy I. Stał się tam popularną postacią i nauczył się biegle miejscowego języka luganda. W 1890 roku uczestniczył w bitwie pod Wzgórzem Kampala podczas konfliktu między katolikami i protestantami, które stało się punktem zwrotnym w historii Ugandy.

Był znany jako przeciwnik niewolnictwa i zginął z rąk arabskich handlarzy niewolników. Przyczynił się znacznie do rozwinięcia wiedzy naukowej o Afryce jako autor wielu cennych artykułów.

Picture of Emin Pasha

Map: Opole in Poland

WYOBRAŻONE PODRÓŻE TOMKA WILMOWSKIEGO

Inny, wyobrażony typ związków historycznych między Polską i Ugandą został zaprezentowany w popularnej powieści dla młodzieży pt. „Przygody Tomka na Czarnym Lądzie” autorstwa Alfreda Szklarskiego, po raz pierwszy opublikowanej w 1958 roku i wielokrotnie potem wznawianej.

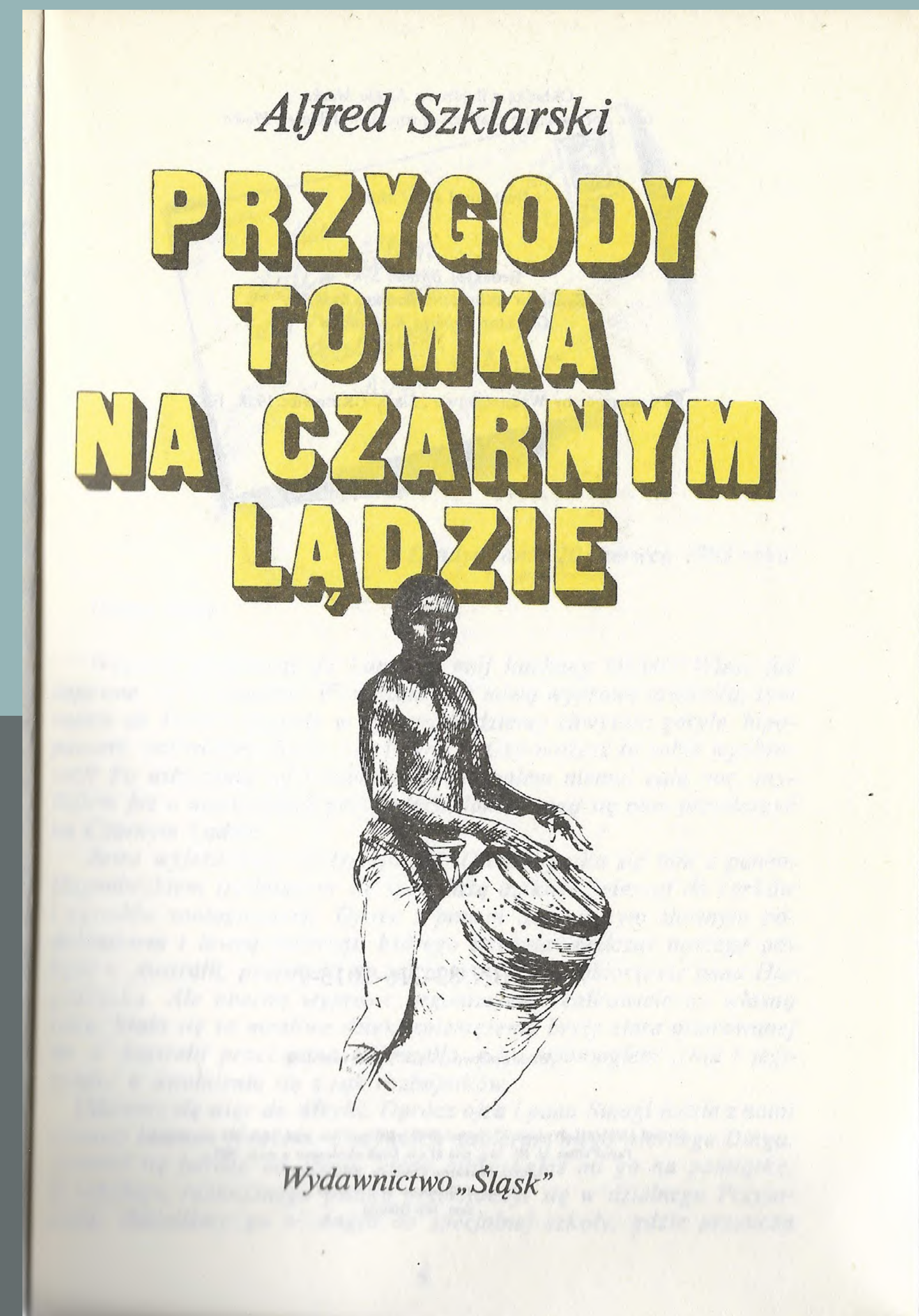

Mapa podróży Tomka
z książki
„Przygody Tomka
na Czarnym Lądzie”

Fabula powieści została umieszczona w początku XX wieku. Główny bohater, polski nastolatek Tomek Wilmowski, podróżuje z ojcem i dwoma innymi polskimi podróżnikami przez Kenię, Ugandę i Kongo z zamiarem pojmania dzikich zwierząt dla ogrodu zoologicznego w Europie. W czasie podróży napotykają okrutnego handlarza niewolników Castanedo i konfrontują się z nim. Docierają na dwór młodego kabaki (króla)

Bugandy, z którym Tomek zaprzyjaźnia się. Powieść przyczyniła się do upowszechnienia wiedzy o Afryce i budowania poczucia empatii z jej mieszkańcami wśród młodych czytelników z Polski.

Strona tytułowa
książki
„Przygody Tomka
na Czarnym Lądzie”

WRZESIEŃ 1939, OKUPACJA HITLEROWSKA I PODZIAŁ ZIEM POLSKICH

1 września 1939 r. nazistowskie Niemcy zaatakowały Polskę, rozpoczynając II wojnę światową. Armia polska stawiała odważny opór, ale została pokonana po kilku tygodniach walk. 17 września wojska sowieckie wkroczyły na wschodnie terytoria Polski i kraj został następnie podzielony między Niemcy i Związek Sowiecki, zgodnie z tzw. paktem Ribbentrop-Mołotow.

Mapa Polski podzielonej
we wrześniu 1939 r.

BUDOWANIE MOSTÓW – 5 II WOJNA ŚWIATOWA

Motywowana rasistowską ideologią nazizmu, niemiecka okupacja Polski doprowadziła do milionów ofiar. W szczególności społeczność żydowska poddana została szczególnie okrutnemu traktowaniu i ludobójstwu. Sześć milionów Żydów z różnych krajów Europy zostało zamordowanych przez niemieckich nazistów w obozach śmierci na terenie Polski, m.in. w Auschwitz-Birkenau i Treblince.

Polski rząd na uchodźstwie przeniósł się do Londynu, a polskie formacje kontynuowały walkę z Niemcami u boku sojuszników na terenie Europy i Afryki Północnej.

Zdjęcie żołnierza polskiego, brytyjskiego, hinduskiego, australijskiego i czeskiego w Tobruku (Libia), 1941.

Podczas II wojny światowej Uganda, jako protektorat brytyjski, była silnie zaangażowana w konflikt, mając znaczny wkład w wysiłek wojenny aliantów.

Ponad 77 tysięcy Ugandyjców wstąpiło do armii brytyjskiej, służąc w formacjach pomocowych, a także na froncie. Wielu z nich służyło w Afryce Wschodniej i na innych obszarach wojny, w tym podczas kampanii wschodnioafrykańskiej, toczonej głównie na terenie włoskiej Afryki Wschodniej (dzisiejszej Etiopii, Erytrei i Somalii) w latach 1940-1941. Uganda odegrała też znaczną rolę w dostarczaniu żywności i innych zasobów, m.in. dostarczając 11 tys. ton żywności w czasie głodu w Kenii.

Wojna wpłynęła na sytuację polityczną i społeczną w Ugandzie, przyczyniając się do rozwoju dążeń niepodległościowych.

Żołnierze ugandyjskiego 7 batalionu na ulicach Nairobi (Kenia) po powrocie ze służby na terenie Birmy.

Po zajęciu terytoriów Polski wschodniej przez Związek Sowiecki we wrześniu 1939 roku, ich mieszkańcy zostali poddani represjom stalinowskim.

Władze sowieckie przymusowo deportowały ponad milion Polaków na Syberię i do innych odległych regionów ZSRR, zmuszając ich do pracy w obozach. Według szacunków niemal połowa z nich zmarła, głównie z powodu trudnych warunków (w tym mroźnych zim) i złego traktowania.

Gułag – sowieckie obozy pracy

„Do dziś, kiedy zamykam oczy, słyszę wciąż rytmiczny stukot kół pociągu i gwizd podczas przejazdu przez różne stacje... Nie było szansy na umycie się czy przebranie, nie było jedzenia i, zmarznięci i głodni, czuliśmy się jak zwierzęta w pułapce, niepewni, co przyniesie jutro”.

Henryka Łappo (Utnik),
deportowana

22 czerwca 1941 r. nazistowskie Niemcy zaatakowały Związek Radziecki. 30 lipca tego roku polski rząd na uchodźstwie zawarł porozumienie z rządem radzieckim tworzące Armię Polską na Wschodzie do walki ze wspólnym wrogiem, czyli Niemcami. Zgodnie z porozumieniem, 12 sierpnia 1941 r. władze radzieckie ogłosiły amnestię dla licznych obywateli Polski, spośród których sformowano 80-tysieczną armię pod dowództwem generała Władysława Andersa.

W 1942 roku armia ta została przeniesiona do Iranu. Polscy żołnierze i cywile uzyskali pozwolenie na opuszczenie ZSRR i przejazd na terytoria kontrolowane przez Brytyjczyków. Armia przemieszczała się przez Iran, Irak i Palestynę, w 1944 r. walczyła na terenie Włoch, m.in. w bitwie pod Monte Cassino.

Wraz z armią Andersa Związek Radziecki opuściło ponad 100 tysięcy Polaków, w tym 36 tysięcy kobiet i dzieci. Kobiety i dzieci znalazły schronienie w Iranie, Indiach, Palestynie, Nowej Zelandii, Meksyku, a także w krajach Afryki.

Droga ewakuacji z Buzuluku. Za: Józef Czapski „Na niehumanitarnej ziemi”, I wydanie anglojęzyczne z 1949 r.

Łącznie w krajach Afryki Wschodniej, Środkowej i Południowej znalazło się około 20 tysięcy polskich uchodźców. Jedną z największych grup – około 6500 osób – znalazł schronienie w Ugandzie.

Po przybyciu do Ugandy duża grupa polskich uchodźców została osiedlona w Nyabyeyi koło Masindi w zachodniej części Ugandy, gdzie władze brytyjskie przekazały ziemię na potrzeby tymczasowego osiedlenia. Inna, mniejsza grupa została osiedlona na terenie obecnego dystryktu Mukono w środkowej części kraju, nieopodal Jeziora Wiktorii.

Życie w Afryce stanowiło dla nich duży kontrast w porównaniu z warunkami, jakich doświadczali w sowieckiej Rosji. Musieli przywyknąć do odmiennego klimatu i otoczenia. Polscy uchodźcy w Nyabyeyi i Koji zajęli się rolnictwem, stworzyli szkoły i ośrodki kultury.

Życie społeczności bujnie się rozwinęło, Polacy kultywowali narodowe tradycje i praktyki kulturowe, które pomagały im przezwyciężyć traumę oddalenia od ojczyzny.

Polscy uchodźcy w Iranie w 1942 r.

MASINDI

Miasto i dystrykt Masindi leży około 214 kilometrów na północny zachód od Kampali, stolicy Ugandy. Znajduje się przy drodze prowadzącej z Kampali do Parku Narodowego Murchison Falls. Masindi jest stolicą Bunyoro, historycznego królestwa Bantu znanego też jako Bunyoro-Kitara. Będące pod władzą dynastii Babijto pochodzącej z plemienia Luo, Bunyoro należało do najpotężniejszych królestw w Afryce Środkowej i Wschodniej od XVI do końca XIX wieku. W drugiej połowie XIX wieku, odkrywcy tacy jak John Hanning Speke, James Augustus Grant i Samuel Baker podróżowali w tym regionie, co doprowadziło do tzw. odkryć Jeziora Wiktorii oraz źródła Nilu.

Samuel Baker, który zwiedził królestwo wraz ze swoją żoną Florence w 1873 roku, stwierdził, że lud Bunyoro „jest najbardziej rozwiniętym narodem w Środkowej Afryce: są oni dobrze odziani i schludni, uprzejmi i pełni godności w zachowaniu, a także zdolni do tworzenia zaawansowanej państwowości”. W latach 1890. król Bunyoro, Omukama Kabalega, stawiał opór Brytyjczykom usiłującym przejąć władzę nad królestwem. Mimo to, w roku 1899, Omukama Kabalega został pojmany i wysiedlony na Seszele, zaś Bunyoro zostało wcielone w skład Imperium Brytyjskiego. Mieszkańcy Banyoro w 1907 r. rozpoczęli powstanie, które zostało zdławione, ale miejscowa tożsamość i tradycje przetrwały do dziś.

Dystrykt Masindi na mapie Ugandy

Wioska Koją położona jest w dystrykcie Bukono, będącego częścią historycznego królestwa Bugandy, leży około 50 kilometrów na południowy wschód od Kampali.

Historia królestwa Bugandy sięga XIII wieku. Rządzone przez dynastę Kintu, stało się ono jednym z największych i najsilniejszych państw Afryki Wschodniej w XVIII i XIX wieku. Podczas kolonialnego podboju Afryki – i w pokłosiu nieudanych prób obrony niepodległości wobec brytyjskiego imperializmu – Buganda stała się centrum Protektoratu Ugandy w 1884 roku, zachowując pewną autonomię.

Podczas rządów brytyjskich, Buganda stała się czołowym producentem bawełny i kawy. Sir Harry Hamilton Johnston brytyjski podróżnik, botanista i artysta napisał o Bugandzie w 1906 r.: „Zapewne jedno z najlepiej zorganizowanych i najbardziej cywilizowanych królestw w Afryce”. Miejskich Ugandy.

Koja znajduje się w sąsiedztwie Jeziora Wiktorii, największego jeziora w Afryce, głównego rezeruaru Nilu. Znane wcześniej pod arabską nazwą Ukerewe, jezioro zostało przemianowane przez brytyjskiego odkrywcę Johna Hanninga Speke’a in 1858 na cześć królowej Wiktorii.

Dystrykt Bukono na mapie Ugandy

Życie polskich uchodźców w Nabyeyi i Koji ogniskowało się wokół kilku ośrodków, które zapewniały poczucie przynależności i dawały nadzieję. Oba obozy znajdowały się geograficznie w dalekiej lokalizacji, w oddaleniu od ośrodków miejskich Ugandy. Była to świadoma decyzja administracji brytyjskiej. Z pomocą afrykańskich robotników, uchodźcy zbudowali swoje szkoły, szpitale i kościoły. Osiedla uchodźców były zarządzane przez władze brytyjskiego protektoratu i pilnowane przez ugandyjskich żołnierzy znanych jako „askari”.

Polscy uchodźcy w Ugandzie

Polscy uchodźcy mieszkali w chatkach zbudowanych w stylu afrykańskim, nie w kolonialnych posesjach. Dzieci chodziły do szkoły, gdzie lekcje były w języku polskim i stosowane polskie programy nauczania. Polski misjonarz, który zamieszkał w Ugandzie jeszcze przed wojną, przekazał uczniom pomoce szkolne. Młodzi Polacy w Nyabyeyi mieli też swój klub z gramofonem i pianinem przywiezionym z Kampali. Wielu młodych ludzi należało do harcerstwa.

Dziedzictwo polskiej społeczności Nyabyeyi przyczyniło się do rozwoju edukacji w Ugandzie. Budynki obozu uchodźców zostały przejęte przez Szkołę Leśnictwa (Nyabyeya Forestry College), renomowaną uczelnię kształcącą specjalistów w tej dziedzinie. Szkoła Leśnictwa w Nyabyeyi do dziś pozostaje ważnym elementem ugandyjskiego systemu edukacji.

Nyabyeya Forestry College

Uchodźcy z pomocą miejscowej społeczności zbudowali też w Nyabyeyi kościół katolicki, który stał się ważną częścią życia wspólnoty. Kościół pod wezwaniem Matki Boskiej Królowej Polski do dziś służy lokalnej parafii. W jego sąsiedztwie znajduje się cmentarz. Zbudowany z materiałów, jakie w owym czasie były dostępne w tym regionie, kościół symbolizuje wytrwałość i ducha społeczności. Zabytek ten podkreśla globalny wymiar II wojny światowej i związki historyczne pomiędzy Polską i Ugandą. Odwiedziny w tym kościele dają unikalną możliwość refleksji na temat uchodźstwa i wytrwałości, a także uniwersalnego dążenia do pokoju i poczucia bezpieczeństwa.

Polski cmentarz w Nyabyeyi dziś

Polski kościół w Nyabyeyi to więcej niż pamiątka historyczna; jest symbolem nadziei i niezłomności. Jego istnienie w Ugandzie nie tylko wzbogaca kulturowe dziedzictwo w regionu, ale służy też jako pomost między kontynentami i narodami.

Kościół pw. Matki Boskiej Królowej
Polski w Nyabyeyi

Uchodźcy, wśród których przeważały kobiety i dzieci, adaptowali się do tropikalnego otoczenia, tworząc samowystarczalną społeczność rolniczą. Zetknęli się z problemami takimi jak choroby i przystosowanie do nowego klimatu. Wielu z nich było pierwotnie przerażonych perspektywą wyjazdu do Afryki, co podszyte było stereotypami i obawami przed niezdrowym klimatem. Wielu spośród uchodźców odczuwało osłabienie z powodu podróży i wcześniejszych ciężkich przeżyć. Musieli przywyknąć do życia w tropikalnym klimacie Ugandy, chorób takich jak malaria, niebezpieczeństw ze strony owadów i dzikich zwierząt.

Życie społeczne polskiej społeczności koncentrowało się na kultywowaniu narodowych tradycji i obrzędów, takich jak święta kościelne. Uroczystości te umożliwiały uchodźcom podtrzymanie ich poczucia własnej tożsamości w obcym kraju.

Uprawa orzeszków ziemnych w Masindi, Uganda, ok. roku 1943. W tle widoczne drzewa papai

CYTAT Z KSIĄŻKI "KAROLINA PAMIĘTA" – WSPOMNIENIA
KAROLINY UCHMAN SADEK
(SPISAŁ KS. GERRY SZYMANSKI CIERPILOWSKI)

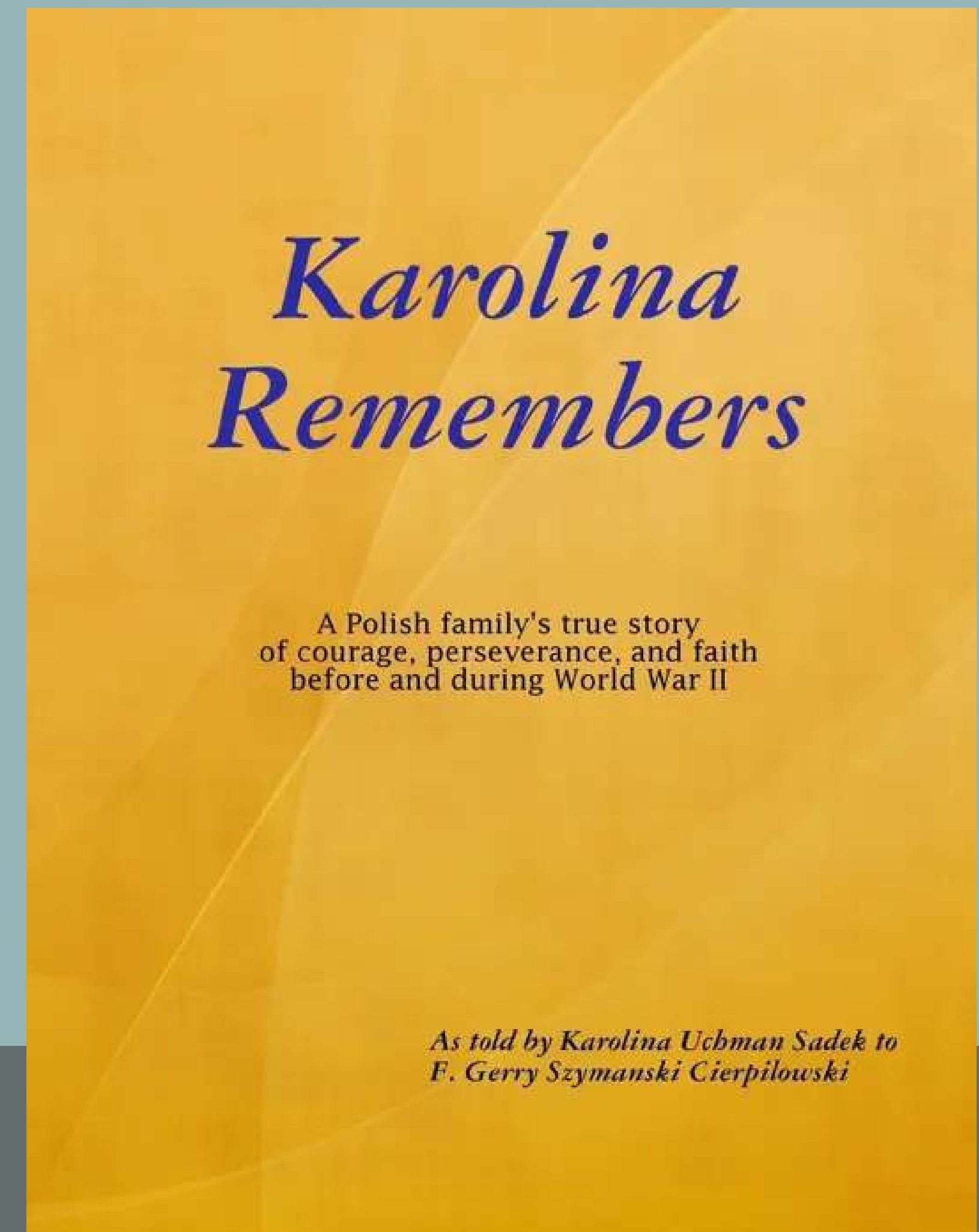
„Znużeni uchodźcy przybyli do Afryki, do portu w Mombasie w Kenii, z nową nadzieją. Zostali przewiezieni autobusami do Masindi w Ugandzie, po grząskich, krętych, gruntowych drogach. Ponieważ pojazdy były zatłoczone, gorące i cuchnące, trzeba było otwierać okna, co powodowało silny kaszel od wpadających do środka kłębow pyłu. Była to również stresująca podróż. Pasażerowie ściskali różańce i modlili się za kierowcę, który umiejętnie pokonywał zakręty na tym wąskim i zdradliwym odcinku, często trzymając się góry z jednej strony, a jednocześnie unikając przepaści z drugiej. Później dowiedzieli się, że śmiertelne wypadki na tej trasie nie są rzadkością. Początkowo Karolina i jej matka nie były szczególnie zachwycone nowym krajobrazem tego egzotycznego kontynentu, podobnie jak ich towarzysze podróży. Po zobaczeniu tak wielu różnych krajobrazów w tak wielu krajach w tak nieszczęśliwych okolicznościach, po prostu nie mogły się doczekać osiedlenia się w jednym miejscu, z wystarczającą ilością jedzenia i dachem nad głową. Mając stałe schronienie, mogły zacząć myśleć o przyszłości.

Docierając do celu na obrzeżach Masindi, poczuły wielką ulgę”.

Trzy przyjaciółki w obozie Masindi,
z lewej Karolina Uchman, z prawej
Jania, która zmarła w trakcie pobytu
w Masindi

Polki i Polacy, którzy spędzili kilka lat w Afryce jako uchodźcy, zazwyczaj dobrze wspominali ten okres. W obozach znaleźli się przedstawiciele różnych zawodów: rolnicy, budowlani, stolarze, krawcowe, szewcy, nauczyciele, doktorzy, pielęgniarki, czy księża. Kiedy wszyscy zdali sobie sprawę z tego, że od tej pory spędzić mają tu lata pozostałe do zakończenia wojny, zajęli się znanymi sobie zajęciami w duchu przedsiębiorczości. Wkrótce wytwarzali ubrania i obuwie, rzemieślnicy mogli zarobić, a społeczność zaczęła wracać do normalności.

Okładka książki „Karolina Remembers: A Polish Family's True Story of Courage, Perseverance, and Faith before and during World War II”

Relacje społeczności polskich uchodźców z ich ugandyjskimi sąsiadami należą do najciekawszych aspektów tej historii. Brytyjskie władze kolonialne celowo usiłowały zachować pewną izolację populacji Europejczyków („białych”) od miejscowych, Afrykanów. W wielu przypadkach obecność polskich uchodźców zaburzyła utrwalone kolonialne dychotomie i hierarchie przywilejów „rasowych”. Polacy często wykonywali ciężkie prace fizyczne, uprawiali ziemię i sami produkowali żywność oraz przygotowywali swoje tradycyjne potrawy takie jak barszcz – coś, czego nie robili inni Europejczycy w Afryce Wschodniej w owych czasach.

Uchodźcy wchodzili w interakcje z otoczeniem społecznym. Zajmowali się handlem i wymianą dóbr. Polegali na współpracy afrykańskich robotników w realizacji przedsięwzięć takich jak budowa polskiego kościoła rzymskokatolickiego w Nyabyei.

Polacy byli często nieświadomi wielu zwyczajów i zasad ery kolonialnej, albo odrzucali jej. Ukazująca się w języku lugandyjskim (język grupy etnicznej Buganda) gazeta „Matalisi” w artykule opublikowanym w październiku 1942 r. chwaliła Polaków za ich niedyskryminujący stosunek wobec Afrykanów. W wielu przypadkach zawiązywały się przyjaźnie, zwłaszcza między młodymi ludźmi. Zdarzały się również przypadki związków miłosnych pomiędzy polskimi dziewczętami i młodymi Afrykanami - askarami (żołnierzami). Zjawisko to spotykało się ze szczególną niechęcią ze strony brytyjskich urzędników. W rezultacie wielu interakcji, niektórzy przedstawiciele polskiej społeczności nauczyli się miejscowych języków, częste było też posługiwanie się językiem polskim przez ich afrykańskich sąsiadów. Wiele lat po wyjeździe uchodźców z Ugandy zdarzały się relacje o miejscowych mieszkańcach, którzy byli w stanie komunikować się po polsku.

Polscy uchodźcy
z ugandyjskimi sąsiadami

„Ogólnie rzecz biorąc, Polacy nie bali się swoich afrykańskich sąsiadów, ale raczej interesowali się ich unikalną kulturą. Nagłe bębnienie w oddali i czarni, półnaczy tubylcy biegający boso przez osadę rozbudzili ich ciekawość.

Od samego początku uchodźcy widzieli tubylców pracujących dla Brytyjczyków, zazwyczaj wykonujących najcięższe prace. Jednak ich życie prywatne było im obce. Wkrótce Polacy przekonali się, że ci ciemnoskórzy ludzie są przeważnie przyjaźnie nastawieni.

Afrykanie mieszkali w pobliżu, we własnych wioskach. Ich chaty, zbudowane blisko siebie, były w całości ze słomy i wyglądały jak odwrócone kubki z dachami opadającymi w stronę ścian. Karolina i jej przyjaciele wędrowali do wioski, gdy słyszeli śpiew i bęben. Stojąc na obrzeżach, obserwowali mężczyzn, pomalowanych na jaskrawe kolory z dzwoneczkami na kostkach, biorących udział w plemiennych tańcach podczas, gdy wszyscy mieszkańcy wioski śpiewali dziwnie brzmiące pieśni.

Wykonawcy popisywali się jeszcze bardziej, gdy zauważali swoją zachwyconą, cudzoziemską publiczność.

Niektórzy Polacy zaglądali do chat i widzieli duże, okrągłe pomieszczenia, z dobytkiem leżącym głównie na ziemi. Kobiety gotowały na zewnątrz, w garnkach i patelniach, które prawdopodobnie otrzymały od Brytyjczyków, ale byli to biedni ludzie, których posiłki składały się głównie ze słodkich ziemniaków i bananów. Suszone termity uzupełniały ich dietę. Z wyciągniętymi rękami dzieci często przychodziły żebrać do polskiego osiedla i chętnie otrzymywały chleb, a także inne jedzenie. Jeszcze niedawno darczyńcy sami byli żebrakami.

Tubylcy nosili skąpe ubrania, dzieci zazwyczaj chodziły nago, a kobiety bez bluzek. Jednak w miarę jak światowe organizacje charytatywne przysyłały do obozów coraz więcej odzieży, uchodźcy dzielili się tymi rzeczami i wkrótce czarni nosili więcej ubrań”.

Polskie uchodźczynie
z ugandyjskimi dziećmi

Druga wojna światowa zbliżała się do końca, lecz sytuacja polskich uchodźców pozostawała niepewna. Polska po wojnie była zrujnowana wskutek katastrofalnych zniszczeń miast i infrastruktury, a także olbrzymich strat ludzkich. W miarę jak nowy porządek świata wyłaniał się w 1945 roku, nadzieje na powrót do wyzwolonej ojczyzny okazały się nierealne, między innymi z powodu zmian granic w Europie oraz rozpoczynającej się Zimnej Wojny.

Większość uchodźców pochodziła z dawnych Kresów Wschodnich, które zostały ponownie wcielone do Związku Sowieckiego (dziś tereny te należą do niezależnych państw powstałych z radzieckich republik Litwy, Białorusi i Ukrainy). Poza tym powojenne państwo polskie w nowych granicach znalazło się pod wpływem sowieckiego modelu autorytarnego komunizmu – aż do czasu odzyskania swobód demokratycznych w 1989 roku. Niedawno doświadczeni stalinowskimi represjami i deportacjami za sprawą władz sowieckich, uchodźcy wiedzieli, że nikła jest nadzieja na powrót do ich dawnych domostw i dawnego życia.

Zmiany granic Polski w 1945 roku

Wielu polskich uchodźców pozostało zatem w Ugandzie i innych krajach Afryki przez kolejne lata do czasu pojawienia się innych możliwości. Międzynarodowa Organizacja na rzecz Uchodźców (IRO) pomagała w ich przesiedlaniu. Wyjeżdżali do krajów takich jak Kanada, Australia i Wielka Brytania, niewielka liczba zdecydowała się na wyjazd do Polski. Kilka tysięcy polskich uchodźców pozostawało w Afryce Wschodniej do roku 1948. Osiedle w Nyabyeyi zostało zlikwidowane w 1948, a w Koji w 1952 roku, kiedy to ostatni polscy uchodźcy opuścili Ugandę po całej dekadzie polskiej obecności w kraju nazywanym „Pertą Afryki”.

CYTAT Z DZIENNIKA MARII – DELEGATKI MINISTERSTWA PRACY I OPIEKI

„Większość cywilów tutaj, w Afryce, to kobiety, dzieci i młodzież. (...) We wszystkich tych osiedlach powstały polskie szkoły, kościoły, szpitale, domy kultury i spółdzielnie. Kwitnie również polska kultura. Mamy nawet programy w języku polskim w afrykańskim radiu i polską prasę. (...)

W porównaniu z tymczasowymi obozami w Iranie, panuje tu prawdziwe poczucie normalnego życia i długowieczności, przynajmniej do końca wojny. Szczególnie młodzi ludzie zdają się rozkwitać i cieszyć życiem we wspólnocie.

Co stanie się z polskimi uchodźcami po wojnie... trudno powiedzieć.

Wszyscy modlą się o powrót do niepodległej i wolnej Polski i o ponowne spotkanie z bliskimi walczącymi na froncie.

Ale jutro opuszczam Koję.”

Obchody rocznicy Konstytucji
3 Maja w 1943 roku

Od czasu II wojny światowej, społeczność międzynarodowa zobowiązała się do ochrony praw człowieka, w tym praw uchodźców. Wojny i kryzysy humanitarne na całym świecie sprawiają, że wielu ludzi poszukuje schronienia w innych krajach.

W 2025 roku, według raportu Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR), było na świecie około 42,7 milionów uchodźców.

KONWENCJA ONZ O UCHODŹCACH

W lipcu 1951 roku, podczas konferencji dyplomatycznej w Genewie przyjęto Konwencję dotyczącą statusu uchodźców. Artykuł 1 Konwencji uznaje za uchodźcę tego, kto „na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami państwa, którego jest obywatelem, i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa, albo która nie ma żadnego obywatelstwa i znajdując się na skutek podobnych zdarzeń, poza państwem swojego dawnego stałego zamieszkania nie może lub nie chce z powodu tych obaw powrócić do tego państwa”.

Podpisanie Konwencji ONZ
o Uchodźcach w 1951 r.

Podstawą Konwencji jest zasada non-refoulement czyli „zakaz zawracania”, zawarty w artykule 33. Zgodnie z tą zasadą uchodźca nie może być wydany do krajów, w którym jego życiu lub wolności zagrażałoby niebezpieczeństwo.

Prawa zawarte w Konwencji zawierają:

- Prawo do niebycia wydalonym poza pewnymi ściśle określonymi przypadkami (artykuł 32).
- Prawo do niebycia karanym za nieuregulowany wjazd lub pobyt na terytorium państwa (artykuł 31)
- Prawo do niebycia dyskryminowanym (artykuły 3 i 5)
- Prawo do godnego zatrudnienia (artykuły 17, 19 i 24)
- Prawo do mieszkania, korzystania z ziemi i własności, w tym własności intelektualnej (artykuły 13, 14 and 21)
- Prawo do edukacji (artykuł 22)
- Prawo do wolności wyznania (artykuł 4)
- Prawo do wymiaru sprawiedliwości (artykuł 16)
- Prawo do swobody poruszania na terenie kraju (artykuły 26 i 31)
- Prawo do uzyskania dokumentów cywilnych, dokumentów tożsamości i dokumentów podróży (artykuły 12, 27 i 28)
- Prawo do zabezpieczenia społecznego (artykuły 23 i 24).

Prawa te są dziś zagrożone w wielu krajach, gdzie ma miejsce wzrost ksenofobii i rasizmu.

UCHODZCY W UGANDZIE

Uganda utrzymała swoją politykę „otwartych drzwi” dla uchodźców. W 2025 r. była krajem przyjmującym najwięcej uchodźców w całej Afryce i szóstym w świecie pod względem liczby uchodźców: jest ich prawie 2 miliony, głównie z Południowego Sudanu i Demokratycznej Republiki Konga. Uganda jest powszechnie chwalona za swą pogresywną politykę w sprawie uchodźców, która zapewnia im ziemię i prawo do pracy.

South Sudanese refugees in Uganda now exceed 1 million

Uganda now hosts over one million South Sudanese refugees who have sought safety within its borders.

UNHCRinUganda
UNHCR Uganda
REFUGEE HELPLINE 0800 32 32 32
helpline.uganda@unhcr.org

UNHCR The UN Refugee Agency

UNHCR AND ITS PARTNERS DO NOT CHARGE ANY FEE FOR EMPLOYMENT OPPORTUNITIES.

Południowosudańscy
uchodźcy w Ugandzie

UCHODźCY W POLSCE

Od 2022 roku Polska gości uchodźców z ogarniętej wojną Ukrainy, w 2025 r. liczbę stale przebywających w kraju szacowano na około 1 miliona. Napływ ukraińskich uchodźców powitany był falą wsparcia i powszechnej solidarności, choć nastroje i przepisy zmieniły się nieco wraz z upływem czasu.

Uchodźcy spoza Europy, w tym z Afryki, spotykają się z restrykcyjną polityką azylową i często negatywnymi reakcjami społecznymi. Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” aktywnie wspiera prawa uchodźców i walkę z rasizmem.

Demonstracja solidarności z uchodźcami w Warszawie

**CYTAT Z PRZEMÓWIENIA PAPIEŻA JANA PAWŁA II
W KAMPALI, UGANDA, 8 LUTEGO 1993 R.:**

„Chwała należy się rodzinom i wioskom, społecznościom wiary, regionom i narodom Afryki, które tak hojnie udzieliły gościnności pozbawionym środków do życia, ponosząc przy tym niemałe koszty”.

Jan Paweł II w Ugandzie, 1993 rok

Ta wystawa zaprasza Cię do refleksji nad losem uchodźców w dzisiejszym świecie i nad naszym wspólnym człowieczeństwem.

MAKERERE UNIVERSITY ROTARY PEACE CENTER

Makerere Rotary Peace Center działa na Uniwersytecie Makerere, jednym z najstarszych i najbardziej prestiżowych uniwersytetów w Afryce. Jest pierwszym Rotary Peace Center na kontynencie afrykańskim. Jest siódmym Rotary Peace Center w świecie oferującym studia podyplomowe w dziedzinie pokoju, rozwiązywania konfliktów i rozwoju w ramach programu Studiów Badań nad Pokojem i Konfliktami.

Corocznie przyznawanych jest około 40 stypendiów certyfikowanego programu rozwoju zawodowego Makerere Rotary Peace Center.

STOWARZYSZENIE NIGDY WIĘCEJ

Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” jest niezależną organizacją społeczeństwa obywatelskiego założoną w Warszawie w 1996 roku. Przeciwdziała ona rasizmowi, antysemityzmowi i ksenofobii, wspiera pokój, dialog międzykulturowy i prawa człowieka.

Stowarzyszenie „NIGDY WIĘCEJ” współpracuje online z wolontariuszami z całego świata, pochodzącymi z różnych krajów i kultur.

MAKERERE UNIVERSITY
Kampala, Uganda

**Makerere
Rotary Peace
Center**

<https://rpc.mak.ac.ug>
info.rpc@mak.ac.ug

**STOWARZYSZENIE
„NIGDY WIĘCEJ”**
www.nigdywiecej.org

www.NeverAgainAssociation.org
info@neveragainassociation.org

PODZIĘKOWANIA

Wystawa ta została przygotowana przez Rafała Pankowskiego, Rotary Peace Fellow w latach 2024-25, Makerere University, Kampala, Uganda.

Projekt graficzny: Andrei Sergunkin

Specjalne podziękowania:

Dr Florence Akiik
Dr Simon Masiga
Fr George Byaruhanga
Kathy Suerken
Nakigudde Cissy
Natalia Sineaeva
Professor Helen Nambalirwa Nkabala
Nkabala
Richard Kasangaki
Rtn Jackstanley Ovua
Mable Bajenja Abigaba

Polski kościół w Nyabyei,
region Masindi, Uganda dziś